

Zamyslenie sa nad koncepciou trvalo udržateľného rozvoja

Hospodársky rozvoj našej spoločnosti - a, žiaľ, nielen našej, platí to dosiaľ v celosvetovom meradle - nie je trvalo udržateľný. Uskutočňuje sa predovšetkým na úkor budúcnosti.

Štokholmská konferencia OSN o životnom prostredí r. 1972, podporená prvou správou Rímskeho klubu „Limity rastu“, upriamila pozornosť vtedy ešte prevažne veľmi optimisticky naladeného svetového spoločenstva na zmeny globálneho charakteru, ohrozujúce planétu Zem. Autori Limitov rastu definovali blížiacu sa katastrofu synergickým efektom, vyvolaným spolupôsobením takých javov, ako všestranné a ireverzibilné znečistenie životného prostredia, vyčerpanie kritických surovín, populačná explózia a s ňou súvisiaci nedostatok potravín. V pozadí týchto osudových problémov ľudstva a planéty stojí podľa nich neregulovaný exponenciálny ekonomický rast.

Opodstatnenosť týchto varovných prognóz vzápätí prakticky podporili také udalosti, ako napr. ropné embargo v nasledujúcom roku. Jeho bezprostredné následky boli síce len krátkodobé, ale ceny ropných produktov sa už nikdy nevrátili na predošlú nízku úroveň a podobná hrozba tu zostala natrvalo.

Hospodársky vyspelé štáty zareagovali na tieto výzvy pomerne pružne a citlivo. Prijali niektoré regulačné opatrenia v oblasti znečisťovania životného prostredia i čerpania zdrojov. Prijali sa zákony a konvencie o ochrane životného prostredia a jeho jednotlivých zložiek na národných, aj na medzinárodnej úrovni. Vo viac ako stovke štátov vznikli ministerstvá a agentúry životného prostredia. V mnohých krajinách sa dosiahli prenikavé úspechy pri vyčistení riek (anglická Temža, viaceré americké rieky a i.), v zbabovaní ovzdušia priemyselného znečistenia, pri zavádzaní katalyzátorov výfukových plynov, recyklácie odpadov a pod. Nasledujúce desaťročie však ukázalo, že napriek týmto úctyhodným snahám a niektorým zlepšeniam, riešenie hlavných problémov v globálnom meradle stagnuje, niektoré sa neustále prehlbujú a vynárajú sa stále nové. Vari hlavnou príčinou je čiastočne prirodzený, čiastočne umelo vyvolaný tlak na rast osobného materiálneho blahobytu, ktorý, zdanlivo paradoxne, postihuje rovnako svet bohatých (hranica

nasýtenia materiálnych potrieb je relatívna, najmä ak ju v záujme výroby ďalej a ďalej posúva rafinovaná reklama), ako aj svet chudobných, ktorí podľa hesla: „bližšia košela ako kabát“, ťažko dajú prednosť ochrane prírody pred nasýtením hladného žalúdka, či uhasením stále hrozivejšieho smädu.

Táto situácia vyprovokovala OSN k novej ofenzíve, ktorá viedla k vzniku *Svetovej komisie pre životné prostredie a rozvoj* (WCED) pod vedením Gro Harlem Brundtlandovej. Najznámejším produktom tejto komisie je správa *Naša spoločná budúcnosť*, ktorú r. 1987 prijalo Valné zhromaždenie OSN. Jej ústredným heslom je integrácia riešenia problémov životného prostredia a rozvoja, z čoho potom rezultovalo slovné spojenie **trvalo udržateľný rozvoj**, teda rozvoj determinovaný striktnou zásadou ochrany životného prostredia, inak povedané, poznaním, že ochrana životného prostredia sa musí stať neodmysliteľnou súčasťou akéhokoľvek rozvoja. Podľa definície Svetovej komisie pre ochranu životného prostredia a rozvoj **trvalo udržateľný rozvoj zabezpečí uspokojenie potrieb súčasného ľudstva bez toho, aby to ohrozilo či obmedzilo možnosť budúcných generácií uspokojovať ich potreby**.

Táto definícia príliš, možno jednostranne, zdôrazňuje antropocentricko-ekonomickú orientáciu na uspokojovanie ľudských potrieb. Mali by sme ju porovnať s požiadavkou, ktorú Medzinárodná únia ochrany prírody (IUCN) zakotvila do *Svetovej stratégie ochrany prírody*. Táto vidí cieľ trvalo udržateľného rozvoja **v zachovaní a zlepšení biosférických životodarných systémov, základných ekologických procesov a biologickej diverzity (rôznorodosti)**.

V určitej konfrontácii s varovnou prognózou Limitov rastu (ktorá poukazovala na fatálny protiklad obmedzeného priestoru, zdrojov a kapacity biosféry absorbovať naše odpady na jednej strane a neustáleho rastu populácie a jej nárokov na strane druhej a požadovala zmrazenie rastu na nulovú

úroveň), Naša spoločná budúcnosť ponúkla možnosť rozvoja, ale na kvalitatívne odlišnej úrovni. Je to možnosť rozvoja založeného na podstatnom zvýšení efektívnosti využívania hmoty a energie, na dôkladnej ochrane prostredia a ďalších princípoch environmentálnej únosnosti. Z tohto pohľadu predstavuje koncepcia trvalo udržateľného rozvoja skutočne novú paradigmu. Treba k nej však pristupovať opatrne, vzhľadom na úskalía, ktoré ohrozujú jej praktickú realizáciu, dokonca i správnu interpretáciu tohto pojmu. Dôraz by sa mal klásť na „sustainable”, nie na „development”. Samotný termín „development” by sa mal chápať skôr v kvalitatívnej rovine pozitívne usmerneného vývoja než v kvantitatívnej rovine materiálneho rastu. Ak by teda aj malo ísť o rast, tak nie o samoučelný rast produkcie a spotreby, ale o rast kvality života v celej komplexnosti.

Slovné spojenie „Sustainable development” sa stalo kľúčovým aj na Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji v Riu de Janeiro r. 1992. Objavovalo sa veľmi často v záverečných dokumentoch, aj vo vystúpeniach diplomatov, ministrov životného prostredia a napokon i vo väčšine vystúpení prítomných hláv štátov.

Na jeseň r. 1992 Valné zhromaždenie OSN ustanovilo zvláštnu *Komisiu pre trvalo udržateľný rozvoj (Commission on Sustainable Development - CSD)* na vysokej úrovni. Jej poslaním je najmä monitorovať spôsoby plnenia konvencií z Ria jednotlivými signatárskymi krajinami a napomáhať implementácii týchto záverov na národnej úrovni. Mnohí to považujú za dosiaľ najkonkrétnejší výsledok Konferencie. Dva roky existencie CSD však naznačili, že jej postavenie, vážnosť a kontrolno-donucovacie mechanizmy nie sú dostatočné na splnenie cieľov, pre ktoré vznikla. Súvisí to aj so stále nedostatočnou závažnosťou, ktorú svetové spoločenstvo prikladá konkrétnym krokom na zmiernenie globálnych environmentálnych rizík a uskutočňovaniu predpokladov trvalo udržateľnej existencie.

Jednou z príčin doterajších nedostatočných výsledkov je aj mnohoznačnosť, nekonkrétnosť a nedostatočne exaktná vyjadriteľnosť koncepcie trvalo udržateľného rozvoja. Inšpiráciou by v tomto smere mohli byť azda aj nasledujúce podnety:

V zmysle Našej spoločnej budúcnosti sa stratégiou trvalo udržateľného rozvoja ako zlatá niť vinie potreba spojiť v procese rozhodovania environmentálne a ekonomické hľadiská. Navzdor všetkým predsudkom, tieto hľadiská v reálnom svete často splyvajú. Postupy zamerané na ochranu kvality pôdy zlepšujú napríklad dlhodobé vyhliadky poľnohospodárskeho rozvoja. Efektívnejšie využívanie energie a surovín nevyhovuje iba environmentálnym cieľom, ale aj znižuje náklady. Zlučiteľnosť ekonomických a environmentálnych cieľov sa často stráca až pod tlakom individuálnych alebo skupinových záujmov.

Trvalo udržateľný rozvoj v podstate možno považovať za taký proces zmien, pri ktorom čerpanie zdrojov, riadenie výstavby, orientácia rozvoja techniky a inštitucionálna obmena prebiehajú vo vzájomnom súlade a podnecujú súčas-

ný i budúci potenciál k uspokojovaniu ľudských potrieb a aspirácií.

Trvalo udržateľný rozvoj predpokladá narábanie s úplnými národohospodárskymi nákladmi a berie do úvahy externality. Dosiaľ sa to spravidla nerešpektuje. Napr. príjmy z lesného hospodárstva sa tradične vyjadrujú hodnotou vyťaženého dreva a ďalších získaných produktov po odpočítaní nákladov na ťažbu. Náklady na regeneráciu lesa sa do výpočtu spravidla nezahŕňajú, pokiaľ sa výdavky na túto prácu skutočne nevyvalozili. Vyčíslené zisky z produkcie dreva teda len málokedy berú do úvahy úplný objem nákladov vrátane strát z budúceho zisku v dôsledku degradácie lesa. Podobne neúplné prepočty charakterizujú aj narábanie s ostatnými prírodnými zdrojmi.

Taká cesta rozvoja, ktorá spája vlastný rast so znižovaním zraniteľnosti ekonomiky, je iste udržateľnejšia než cesta ignorujúca tento vzťah.

Nestačí však len rozširovať spektrum ekonomických premenných, ktoré berieme do úvahy. Trvalo udržateľný rozvoj musí brať ohľad aj na celý komplex ľudských potrieb, čo zahŕňa také mimoekonomické premenné, ako sú výchova, zdravie či vzduch, voda a ochrana prírodných krás. Tento typ rozvoja musí vytvoriť aj mechanizmus na zlepšovanie podmienok znevýhodnených sociálnych skupín, žijúcich často v oblastiach s narušeným životným prostredím.

Aby sa zmenila kvalita rastu, musí sa zmeniť naše hodnotenie rozvojových zámerov a všetkých ich budúcich dôsledkov. Projekt hydroelektrárne sa napríklad nesmie posudzovať len z hľadiska výroby energie (elektriny). Bilancie a výkazy efektívnosti vodného diela musia zahŕňať aj jeho pôsobenie na okolité prostredie i na život miestnych obyvateľov. Ak sa od projektu upustí z ekologických dôvodov, môže to byť progresívne rozhodnutie, a nie prekážka rozvoja. Ak sa uplatnia hľadiská ekologickej udržateľnosti, eliminujú sa v mnohých prípadoch aktivity, ktoré sa zdajú byť finančne atraktívnymi len z krátkodobého pohľadu.

Ekonomický, environmentálny a sociálny rozvoj by sa mali navzájom posilňovať. Prostriedky investované do výchovy a zdravia ľudí sú súčasne prostriedkami zvyšujúcimi ich produktivitu.

Stratégia trvalo udržateľného rozvoja v najširšom zmysle slova sa usiluje o nastolenie harmónie medzi ľudskými bytostami navzájom, ako aj medzi ľudstvom a prírodou. V špecifickom kontexte s rozvojovou a ekologickou krízou 80. rokov, ktorú doterajšie štátne ani ekonomické inštitúcie neprekonali a azda ani prekonať nemohli, sledovanie cieľov trvalo udržateľného rozvoja (v zmysle Našej spoločnej budúcnosti) vyžaduje:

- *politický systém*, ktorý občanom umožní účasť na rozhodovacích procesoch,
- *ekonomický systém* schopný efektívne produkovať a podnecovať pokrok vo vede,
- *sociálny systém*, ktorý zabezpečuje efektívne riešenia problémov a napätí z disharmonických dôsledkov rozvoja,

- *výrobný systém*, ktorý rešpektuje povinnosť uchovať bázu prírodných zdrojov pre ďalší rozvoj,
- *vedeckotechnický systém*, ktorý je schopný kontinuálne vyhľadávať najlepšie možné riešenia,
- *administratívny systém*, ktorý je pružný a zároveň schopný sám seba korigovať,
- *medzinárodný systém*, ktorý dbá o všestranne udržateľné spôsoby obchodu a finančnej politiky.

Sustainability možno podľa nás charakterizovať nasledujúcimi všeobecnými kritériami:

- Nejde o maximalizáciu, ale o optimalizáciu.
- Nejde o konzerváciu, ale o zmenu rozvojovej paradigmy.
- Ide o preferenciu prevencie pred terapiou.
- Ide o preferenciu prístupov a riešení dlhodobých (trvalo udržateľných) pred krátkodobými.
- Ide o hľadanie a využívanie prírodných i antropicky simulovaných autoregulačných a sebahodoporných mechanizmov.
- Ide o redukciu spotreby hmoty (surovín) a energie.
- Ide o maximalizáciu efektívnosti využívania surovín a energie.
- Ide o minimalizáciu nerecyklovateľných odpadov.
- Ide o maximalizáciu recyklácie odpadov.

- Ide o integráciu mimoekonomických aspektov.
- Ide o preferenciu komplexnosti pred parciálnosťou.

Na to, aby sa koncepcia trvalej udržateľnosti účinnejšie premieta do života, bude treba detailnejšie rozpracovať problematiku jej indikátorov aplikovateľných v rôznorodých podmienkach, mierkach, či časových horizontoch.

Literatúra

- Brown, L. R. a kol., 1990: State of the World. W. W. Norton & Company, New York-London.
- Huba, M., Ira, V., 1994: Vzťah medzi produktivitou, stabilitou a sustainability na príklade urbánnej krajiny (výskumná správa). FA STU, Bratislava.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., 1972: The Limits to Growth. Oxford University Press, New York.
- Moldan, B., 1992: Příprava, průběh a výsledky UNCED. In Světová konference o životním prostředí v Rio de Janeiro. STUŽ-ČSŽP, Praha.
- Světová komise pro životní prostředí a rozvoj, 1991: Naše společná budoucnost. Academia, Praha.
- Vavroušek, J., 1992: Svět pro Rio: Závěry a perspektivy. In Světová konference o životním prostředí v Rio de Janeiro. STUŽ-ČSŽP, Praha.

